

Araştırma / Original article**Çocuklar için Bilişsel, Duygusal ve Bedensel Empati Ölçeği
Türkçe Formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması**Halime Şenay GÜZEL,¹ Emine Sevinç SEVİ TOK,² Esra GÜNEY³**ÖZ**

Amaç: Bu çalışmada bilişsel, duygusal ve bedensel empatiyi değerlendirebilecek bir ölçüm aracının Türkçeye kazandırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Çocuklar için Bilişsel, Duygusal ve Bedensel Empati Ölçeğinin (BDBEÖ) Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği incelenmiştir. **Yöntem:** Araştırmanın örneklemini Ankara'da 5. ve 6. sınıfa giden 11-12 yaşlarındaki 341 öğrenci oluşturmuştur. BDBEÖ dışında, ölçüt geçerliliğinin sınanmasında Çocuklar ve Ergenler için Empati Ölçeği (ÇEEÖ) ile KA-Sİ Çocuk ve Ergenler için Empatik Eğilim Ölçeği (KA-Sİ EEÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin psikometrik özellikleri, doğrulayıcı faktör analizi, dış ölçüt geçerliliği, iki yarı test geçerliliği ve iç tutarlılık (Cronbach alfa) değeri ile incelenmiştir. **Bulgular:** Güvenilirlik analizinde, ölçeğin toplam puanı için Cronbach alfa katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur. Ek olarak, eşdeğer yarılar yöntemi sonucunda elde edilen iki form arasındaki korelasyon 0.74 olarak hesaplanmıştır. Madde analizinin sonucunda, madde toplam korelasyonlarının hepsinin 0.20'den büyük olduğu gözlenmiş ve %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları sonucunda da madde ortalama puanları arasındaki farklılıkların tümünün anlamlı olduğu bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi gerek üç alt boyutlu yapı, gerekse altı alt boyutlu modelin iyi uyum verdiğini göstermiştir. Son olarak, BDBEÖ'nün ÇEEÖ ve KA-Sİ EEÖ toplam puanları ile anlamlı ve güçlü pozitif ilişkiler gösterdiği bulunmuştur. **Sonuç:** BDBEÖ Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik bulguları özgün ölçek bulgularına benzer bulunmuştur. Sonuçlar, Türkçe formun çocuk ve ergenlerde empatik eğilimin belirlenmesinde geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabileceğini göstermiştir. (Anadolu Psikiyatri Derg 2019; 20(Ek sayı.1):55-64)

Anahtar sözcükler: Empati, geçerlilik, güvenilirlik, bilişsel empati, duygusal empati, bedensel empati

Validity and reliability of the Turkish Version of the Cognitive, Affective, and Somatic Empathy Scales for Children**ABSTRACT**

Objective: The aim of this study was to examine the validity and reliability properties of the Cognitive, Affective, and Somatic Empathy Scales (CASES) for Children to help evaluate children's empathy skills. **Methods:** The samples of this study comprised 341 students aged 11-12 years old in the 5th and 6th grades of secondary schools in Ankara. Apart from CASES, An Index of Empathy for Children and Adolescents and KA-SI Empathic Tendency Scale for Child and Adolescent were used for criterion related validity. The psychometric properties of scale were investigated by exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA), criterion related validity, split-half reliability and internal consistency (Cronbach's alpha). **Results:** In the reliability study, the Cronbach's alpha for the total scale was 0.84. In addition, the correlation between the two forms obtained because of the split-half reliability method was calculated to be 0.74. As a result of the item analysis, it was observed that all of the item total correlations were greater than 0.20 and as the comparison of upper 27% and lower %27 groups, the differences

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara

² Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İzmir

³ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD, Ankara

Yazışma adresi / Correspondence address:

Dr. Öğr. Üyesi Halime Şenay GÜZEL, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Çubuk/Ankara

E-mail: senaysenyuva35@gmail.com

Geliş tarihi: 25.12.2018, Kabul tarihi: 13.03.2019, doi: 10.5455/apd.22991

between the item mean scores were found to be significant. Confirmatory factor analysis showed that both the three-factor model and six-factor model had a good fit. Finally, it has been found that CASES has significant positive correlations with the total scores of An Index of Empathy for Children and Adolescents and KA-SI Empathic Tendency Scale for Child and Adolescent. **Conclusion:** In the light of the findings, the results of the validity and reliability testing of the Turkish version of the CASES were found to be similar to the findings of the original scale. These results show that the Turkish version may be used as a valid and reliable tool in determining empathy among children and adolescent. (*Anatolian Journal of Psychiatry* 2019; 20(Suppl.1):55-64)

Keywords: empathy, validity, reliability, cognitive empathy, affective empathy, somatic empathy

GİRİŞ

Empati, bireyin fikirlerini ve değerlerini bir kenara bırakarak önyargısız bir şekilde başkasının dünyasına girdiği bir süreçtir.¹ Rogers'ın bu tanımına ek olarak,¹ bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyup onun düşüncelerini doğru olarak anlama, duygularını hissetme ve bu durumu ona anlatma olarak da tanımlanmıştır.² Otomatik bir tepki olmayan empatinin çok boyutlu bir görüngü olduğu ve kişilerarası ilişkileri içine alan birçok özelliği kapsadığı bilinmektedir.³⁻⁵ Empatinin en yaygın ve etkili olan alt boyutları bilişsel ve duygusal empatidir.⁵ Bilişsel empati, başkalarının duygularını anlayabilmeyi,⁶ duygusal empati ise başkalarının duygusunu hissedebilme ve karşılık olarak en uygun tepkiyi verebilme olarak tanımlanmıştır.^{7,8} Hem bilişsel, hem de duygusal empatinin pozitif ve negatif formlarının olduğu düşünülmektedir. Çünkü pozitif ve negatif duygulanım farklı süreçlere sahiptir, dolayısıyla bu farklılaşma empatik becerinin de farklı olmasına neden olmaktadır.⁹ Raine ve Chen'e göre pozitif ve negatif empatiyi ölçen herhangi bir empati ölçeği yoktur.⁹

Empatinin bu iki boyutuna ek olarak Blair⁵ altta yatan nöral sistemlerle ilişkili bedensel (motor) empatinin varlığından söz etmiştir. Bedensel empati, bilişsel ve duygusal empatiyle karşılaştırıldığında daha çok motor tepkilere odaklanmaktadır. Empatinin ilkel formu olan bu empati, diğer bireylerin davranışlarını yansıtan ayna nöronlarla ilgilidir. Bu süreçte, bireyin diğerlerinin yaşadığı herhangi bir duyguyu algılaması, motor hareketlere (diğerlerinin mutlu olduğunu görünce gülümsemek gibi) veya bedensel tepkilere (bir köpeğin kendisine doğru koşarak geldiğini görünce kaçmak gibi) neden olmaktadır.⁵ Empatinin bedensel boyutu son yıllarda nöropsikolojik düzeyde incelenmeye başlanmıştır.¹⁰ Bugüne kadar, bedensel empati yüz EMG'si veya EEG dalgaları aracılığıyla hesaplanan elektrofizyolojik veriler gibi laboratuvar ölçümleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Bilindiği kadarıyla henüz herhangi bir öz-bildirim ölçeğiyle ölçülmemektedir.

Empati özellikle son 20 yıldır çok sayıda araştırmaya konu olmuş bir kavramdır. Empati yoksunluğu ruhsal işlevselliğin bozulmasıyla da ilişkili olduğu¹¹ için, psikiyatri ve klinik psikoloji literatüründe de önemli bir yere sahiptir. Çocukluk döneminde empati düzeyinin ve empatiyi etkileyen değişkenlerin belirlenmesi için yapılan bazı çalışmalar, empatik becerilerin azalmasıyla, antisosyal davranışlarla ve davranım bozukluğuyla,¹²⁻¹⁴ akran zorbalığı ve siber zorbalıkla,^{15,16} dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğuyla,¹⁷⁻¹⁹ düşük problem çözme becerileriyle²⁰ ve düşük benlik saygısıyla^{21,22} ilişkili olduğunu göstermiştir.

Empati kavramı son derece kabul gören bir görüngü olmakla beraber, çocuk ve ergenlerin empati düzeyini değerlendiren ve yeterli psikometrik özelliklere sahip Türkçe ölçüm araçlarının sayısının az olduğu gözlenmektedir. Bu araştırmada Türkçe uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması amaçlanan Çocuklar için Bilişsel, Duygusal ve Bedensel Empati Ölçeğinin (BDBEÖ-the Cognitive, Affective, and Somatic Empathy Scales for Children) diğer ölçeklerden farkı, bedensel empatinin inceleniyor olması ve empatinin pozitif ve negatif boyutlarına ilişkin de bilgi veriyor olmasıdır.⁹ Çocuklardaki empati düzeyini üç farklı boyutta ölçmeyi amaçlayan bu ölçeğin Türkçeye uyarlanmasının, çocukların bilişsel, duygusal ve bedensel olarak değerlendirilmesini sağlayarak onların empati düzeylerini belirlemeye yönelik literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu araştırmanın amacı, BDBEÖ'nün Türkiye için geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yaparak daha sonraki çalışmalarda da bu ölçeğin kullanılabilmesine olanak sağlamaktır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Bu araştırmaya 2017-2018 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullara giden 11-12 yaşlarındaki 369 öğrenci rastgele örneklem seçimi ile alınmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan

ölçeğin özgün formuna sadık kalınarak katılımcılar özellikle 11-12 yaş ile sınırlandırılmıştır. Örneklemin temsili gücünün artırılması amacıyla Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğünden alınan bilgilere bağlı olarak alt-orta ve orta-üst sosyo-ekonomik düzeyi yansıtan farklı ilçelerdeki üç okuldan veri toplanmıştır. Anne-babalarından onam alınmayanlar ve çalışmaya katılmak istemeyenler çalışmanın dışında tutulmuştur. Dört öğrenci çalışmaya katılmayı kabul ettiği halde, soruları tamamlamak istememiş ve çalışmadan kendi isteği ile ayrılmıştır. Toplam 365 öğrencinin doldurduğu veri seti incelenmiş, boş madde bırakılması, kişisel bilgi formunun tamamen boş bırakılması gibi nedenlerden dolayı yedi öğrenci çalışma grubundan çıkarılmış, 358 öğrencinin veri seti araştırmaya alınmıştır. On iki (%3.3) öğrencinin öz bildirim yoluyla (Anne-baba ve çocuk demografik formunda 'Çocuğunuz psikiyatrik tedavi gördü mü?/Hiç psikiyatrik tedavi gördünüz mü?' sorusuna evet diyenler) psikiyatrik bozukluk öyküsü olduğu belirlendiğinden, bu kişiler analiz setine alınmamış ve araştırma grubu 346 kişiye düşmüştür. Ek olarak, bulgular bölümünün başında ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, beş katılımcının verisi uç veri olarak belirlendiği için veri setinden çıkartılmış ve sonuç olarak 341 öğrenci çalışmanın araştırma grubunu oluşturmuştur.

Veri toplama araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu: Bu form araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olup katılımcıların sosyodemografik bilgilerinin alınması amaçlanmıştır.

Çocuklar için Bilişsel, Duygusal ve Bedensel Empati Ölçeği (BDBEÖ): Raine ve Chen⁹ tarafından çocuk ve ergenlerin empati kurma düzeylerini değerlendirmek için geliştirilmiş olan bu ölçek, öz-bildirim dayalı 30 sorudan oluşmaktadır. Maddeler üçlü Likert tipinde yanıtlanmaktadır. Ölçeğin sonucunda toplam empati puanına ulaşılabilirdiği gibi, bilişsel, duygusal ve bedensel empati olmak üzere üç alt ölçekte de değerlendirilebilmektedir. Bunun yanı sıra ölçeğin altı alt ölçekli değerlendirmesi de olup bilişsel-negatif, bilişsel-pozitif, duygusal-pozitif, duygusal-negatif, bedensel-pozitif ve bedensel-negatif olmak üzere altı farklı puanlama da yapılabilmektedir.

Bilişsel maddeler zihin kuramı²⁵ odaklı yetenekleri ölçmektedir (Örneğin, 'Birinın mutsuz olduğunu, o kişi nedenini söylemeden önce bilebilirim'). Duygusal maddeler diğerlerinin duygularını hissedebilmeyi içermektedir (Örneğin, 'Bir cenazede insanları üzgün görmek beni de üzgün

hissettirir'). Bedensel maddeler duyguların motor taklidini (Örneğin, 'Başkalarının güldüğünü görmek beni de güldürür') veya duygusal bir olaya bedensel tepki vermeyi yansıtmaktadır (Örneğin, 'Birinın bir yerinin kesildiğini veya kanadığını görsem içim ürperir'). Pozitif maddeler olumlu duygusal bağlamdaki empatiyi gösterirken (Örneğin, 'İnsanların neşeli olduğunu görmek beni gülümsetir'; bedensel pozitif empati), negatif empati olumsuz duygusal bağlamdaki empatiye işaret etmektedir (Örneğin, 'Birinın hayal kırıklığına uğradığını bakışlarından anlayabilirim'; bilişsel negatif empati).

Otuz madde için toplam puan 0-60 arasında değişmektedir ve puan yükseldikçe empati eğiliminin arttığı düşünülmektedir. Ölçeğin üç alt boyutlu formu için madde dağılımları şu şekildedir: Bilişsel empati (1, 6, 9, 12, 17, 18, 21, 23, 26, 28), duygusal empati (2, 5, 8, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 27) ve bedensel empati (3, 4, 7, 11, 14, 15, 20, 24, 29, 30). Ölçeğin altı alt boyutlu formu için madde dağılımları ise şu şekilde oluşturulmuştur: Bilişsel-pozitif empati (1, 9, 17, 23, 28), bilişsel-negatif empati (6, 12, 18, 21, 26), duygusal-pozitif empati (5, 8, 13, 22, 25), duygusal-negatif empati (2, 10, 16, 19, 27), bedensel-pozitif empati (3, 11, 15, 20, 30) ve bedensel-negatif empati (4, 7, 14, 24, 29). Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması bu araştırmanın içinde yapılacaktır.

KA-Sİ Çocuk ve Ergenler için Empatik Eğilim Ölçeği (KA-Sİ EEÖ): Kaya ve Siyez²⁴ tarafından çocuk ve ergenlerin empatik eğilimlerini ölçmek için geliştirilen bu ölçeğin dördü Likert tipli 17 maddesi vardır. Bu ölçek, duygusal ve bilişsel empati olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik verilerinde, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.87, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ölçeğin tümü için 0.75 olarak bulunmuştur.²⁴

Çocuklar ve Ergenler için Empati Ölçeği (ÇEEÖ): Bryant'ın çocuk ve ergenlerde empatik eğilimi ölçmek için geliştirdiği bu ölçek, 21 maddeden oluşmaktadır.⁷ Evet veya hayır biçiminde yanıtlanan bu öz-bildirim ölçeğinden alınan yüksek puan empati becerisinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirliği Gürtunca²³ tarafından yapılmış olup, test-tekrar test güvenilirliği katsayısı 0.76 olarak bulunmuştur.

İşlem

BDBEÖ'yü Türkçeye uyarlama çalışması, ölçeği geliştiren A. Raine'den ölçeğin Türkçeye uyarlanması için gerekli izinlerin alınmasıyla başla-

mıştır. Ölçeği Türkçeye uyarlama aşaması için Brislin²⁶ tarafından önerilen ve uluslararası bir yöntem olan standart çeviri-geri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ölçeğin çevirisi için ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, geri çeviri, geri çeviriyi değerlendirme ve uzman görüşüne sunma biçiminde beş aşamadan oluşan bir model içerir.

Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli etik onaylar alındıktan sonra öğrencilere ve anne-babalarına, araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve çalışmaya katılmayı kabul edenlerin bilgilendirilmiş olur formunu doldurmaları istenmiştir. Veriler sınıf ortamında öğrenciler tarafından ölçeklerin doldurulması yoluyla toplanmıştır.

İstatistiksel analizler

Verilerin analizinde SPSS 23.0 ve AMOS analiz programları kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik analizinde, iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış, madde analizine başvurulmuş ve %27 alt-üst grup karşılaştırması uygulanmıştır. Son olarak, eşdeğer yarılar tekniği ile ölçeğin güvenilirliği sorgulanmıştır. Geçerliliğin sınanması için AMOS programı yardımıyla bir dizi doğrulayıcı faktör analizine başvurulmuştur. Ayrıca dış ölçüt geçerliliği için, ölçekten alınan puanların, KA-Sİ EEÖ ile ÇEEÖ puanları ile korelasyonları incelenmiştir.

BULGULAR

Sosyodemografik özellikler

Katılımcıların %50.1'i kız, %49.9'u erkek öğrencilerdir. Yaş dağılımına bakıldığında, örneklem %57.8'i 11 yaşında, geri kalanı 12 yaşındadır. Katılımcılara ilişkin diğer bazı sosyodemografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

BDBEÖ toplam puanının basıklık-çarpıklık değerinin -2 ve 2 aralığında olduğu gözlemlenmiştir; Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test sonuçları anlamlı bulunmuştur. Uç değerler incelenmiş ve beş katılımcı bu doğrultuda veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak, basıklık-çarpıklık değeri -1 ve 1 aralığına düşmüş, ayrıca Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test sonuçları anlamlılığını yitirmiştir ($p>0.05$). Dolayısıyla analizler toplam 341 katılımcıdan oluşan veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Güvenilirlik analizleri

BDBEÖ'nün güvenilirliğinin ölçülmesi için iç tutarlılık analizi ve eşdeğer yarılar yöntemleri

kullanılmıştır. İç tutarlılık analizi sonuçlarında, ölçeğin toplam Cronbach alfa katsayısı 0.84 olarak hesaplanmıştır. Hotelling's T-Squared testinin sonucu anlamlı bulunmuş olup ölçeğin birden fazla alt faktörünün olabileceğine işaret etmiştir. Alt ölçeklerin Cronbach alfa değerleri hesaplanırken iki alt ölçek bloğu incelenmiştir. Üç alt ölçekli model için Cronbach alfa değerleri bilişsel empati için 0.81, duygusal empati için 0.79 ve bedensel empati için 0.72 olarak hesaplanmıştır. Altı alt ölçekli sürümü için Cronbach alfa değerleri bilişsel-pozitif empati için 0.70,

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik değişkenlere göre dağılımı

	Sayı	%
Cinsiyet		
Kız	171	50.1
Erkek	170	49.9
Yaş		
11	197	57.8
12	144	42.2
Sınıf		
5. sınıf	180	52.8
6. sınıf	161	47.2
Annenin eğitim durumu		
Okuryazar	3	0.9
İlkokul	29	8.5
Ortaokul	51	15.0
Lise	129	37.8
Üniversite	129	37.8
Babanın eğitim durumu		
Okuryazar	2	0.6
İlkokul	22	6.5
Ortaokul	41	12.0
Lise	111	32.6
Üniversite	165	48.4
Annenin mesleği		
Ev kadını	196	57.5
İşçi	17	5.0
Memur	62	18.2
Serbest meslek	16	4.7
Profesyonel meslek	49	14.4
Emekli	1	0.3
Babanın mesleği		
İşçi	69	20.2
Memur	65	19.1
Serbest meslek	101	29.6
Profesyonel meslek	81	23.8
Emekli	25	7.3
Kardeş sayısı		
Tek çocuk	49	14.4
İki	183	53.7
Üç	96	28.2
Dört	11	3.2
Beş ve üzeri	2	0.6

bilişsel-negatif empati için 0.73, duygusal-pozitif empati için 0.72, duygusal-negatif empati için 0.76, bedensel-pozitif empati için 0.64 ve bedensel-negatif empati için 0.60 olarak bulunmuştur.

Eşdeğer yarılar güvenilirliğinin sınanması amacı ile ölçek tek sayılı maddeler ve çift sayılı maddeler olmak üzere ikiye bölünmüş ve elde edilen bu iki formun arasındaki ilişki incelenmiştir. İki form arasındaki korelasyon katsayısının 0.74 olduğu görülmüştür ($p<0.01$). Elde edilen bu korelasyon katsayısı kullanılarak Spearman-Brown formülü üzerinden testin toplam güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak hesaplanmıştır.

BDBEÖ'nün güvenilirlik ve geçerliliğine ilişkin bilgi vermesi için madde analizi ile %27'lik alt-üst grup karşılaştırmasına başvurulmuştur. Madde

analizinden elde edilen düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerleri ve %27'lik alt-üst grup karşılaştırma sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Sonuçlara bakıldığında, madde toplam korelasyonlarının hepsinin 0.20'den büyük olduğu görülmektedir. Maddelerin ayırt ediciliğini belirlemek amacıyla yapılan %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları sonucu madde ortalama puanları arasındaki farklılıkların tümünün anlamlı ($p<0.001$) olduğu dikkati çekmiştir.

Yapı geçerliliği analizleri

BDBEÖ'nün hem üç, hem de altı alt ölçekli formu için yapı geçerliliğinin test edilmesinde doğrulayıcı faktör analizine başvurulmuştur. Önce üç faktörlü yapı oluşturulmuş ve bu model üzerinden yapılan analiz sonuçlarında uyum indeksle-

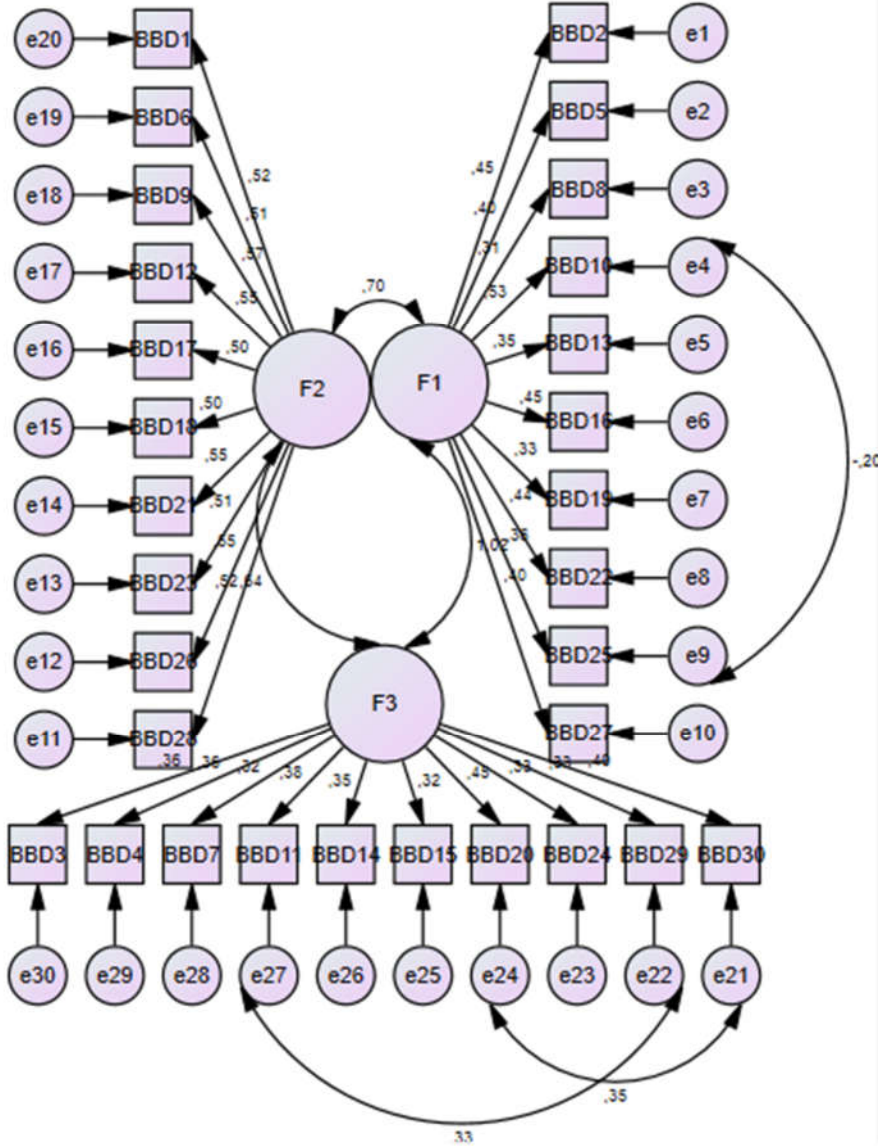
Tablo 2. Madde analizi sonuçları ve faktör yükleri

Ölçek maddeleri ve faktörleri	Faktör yükleri	Düzeltilmiş madde top.	t (Alt%27-Üst%27)
Faktör 1. Bilişsel empati			
1. Arkadaşlarım nedenini söylemeseler bile neden neşeli olduklarını bilirim.	0.47	0.31	6.80*
6. Kendini suçlu hisseden birini ayırt edebilirim.	0.68	0.38	8.23*
9. Birisinin iyi hissettiğini hal ve tavırlarından anlarım.	0.58	0.42	10.16*
12. Birisi utandığında bunu yüzünden ve davranışlarından anlayabilirim.	0.57	0.43	9.37*
17. Heyecan verici bir hikâyedeki karakterlerin nasıl hissettiğini anlayabilirim.	0.52	0.39	9.09*
18. Birinin mutsuz olduğunu o kişi, nedenini söylemeden önce bile bilirim.	0.66	0.36	7.57*
23. Aile üyelerimin memnun olup olmadıklarını konuşmalarından anlarım.	0.42	0.40	8.59*
24. Birinin bir yerinin kesildiğini ya da kanadığını görsem içim ürperir.	0.59	0.30	7.98*
26. Birinin hayal kırıklığına uğradığını bakışlarından anlayabilirim.	0.64	0.43	8.79*
28. Birisi mutlu olduğunu tarif ederken, kendimi onun yerine koyabilirim.	0.42	0.49	10.89*
Faktör 2. Duygusal empati			
2. Eğer arkadaşım dalgalandığını görürsem, rahatsız olurum.	0.46	0.33	6.79*
5. Yavru köpeklerin oynamasını izlemek beni mutlu eder.	0.31	0.33	6.06*
8. Bir spor maçındaki taraftarların tezahüratlarını duymak bana heyecan verir.	0.28	0.24	6.22*
10. Savunmasız bir kadına vuran bir adam görürsem sinirlenirim.	0.37	0.35	6.14*
13. Filmdeki karakterlerin macera yaşadığını gördüğümde heyecanlanırım.	0.45	0.36	7.72*
16. Bir cenazede insanları üzgün görmek beni de üzgün hissettirir.	0.60	0.43	7.86*
19. Silahsız bir kişiye silah doğrultan bir adam görmek beni korkutur.	0.42	0.29	5.82*
22. Birisi bana az önce iyi haberler aldığını söylediğinde kendimi mutlu hissederim.	0.47	0.40	7.21*
25. Çocukların etrafta koşarken eğlendiklerini görmek beni neşelendirir.	0.69	0.44	11.20*
27. Büyük bir köpek tarafından kovalanan küçük bir çocuk için endişelenirim.	0.42	0.38	8.34*
Faktör 3. Davranışsal empati			
3. Başkalarının güldüğünü görmek beni de güldürür.	0.41	0.28	6.01*
4. Birinin dişlerinin çekildiğini görürsem terlerim.	0.35	0.25	6.43*
7. Birisine vurulduğunu görünce kendimi sakınırım.	0.26	0.23	4.03*
11. Aksiyon-macera filmi izlerken kalbim daha hızlı atar.	0.58	0.35	8.44*
14. Arkadaşımı ağlarken gördüğümde gözlerim yaşla dolar.	0.46	0.41	10.17*
15. Lezzetli bir tatlıyı keyifle yiyen birini görmek ağzımı sulandırır.	0.56	0.21	4.89*
20. İnsanların neşeli olduğunu görmek beni gülümsetir.	0.69	0.48	9.81*
24. Birinin bir yerinin kesildiğini ya da kanadığını görsem içim ürperir.	0.59	0.30	7.98*
29. Korkutucu bir TV programı izlediğimde kalbim daha hızlı atar.	0.65	0.27	7.74*
30. Çocukları gülümserken gördüğümde ben de gülümserim.	0.77	0.48	11.80*

*: $p<0.001$

rinin tam olarak istenilir düzeyde olmadığı görülmüştür (CMIN/DF=2.213, CFI=0.742, GFI=0.844, AGFI=0.829, RMSEA=0.064). Analiz sonucunda elde edilen modifikasyon önerileri incelenmiş ve bu öneriler doğrultusunda üçüncü faktördeki (bedensel empati) 11. ile 29., 20. ile 30. ve ikinci faktördeki (duygusal empati) 10. ile

25. maddelerin hataları birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Model yeniden analize sokulmuş ve elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür (CMIN/DF=2.001, CFI=0.887, GFI=0.892, AGFI=0.883, RMSEA=0.059). Analiz sonuçları Şekil 1’de gösterilmiştir.

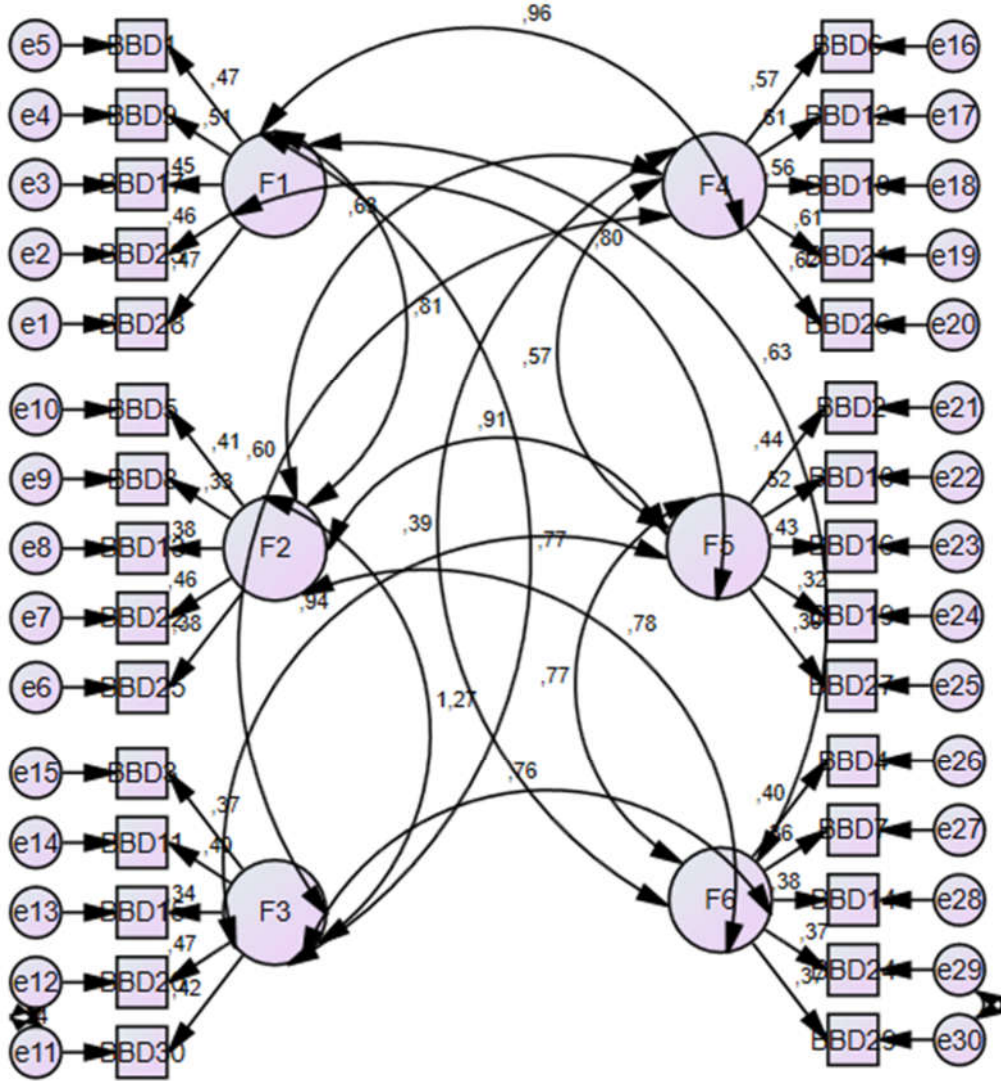

F1 = Duygusal Empati; F2 = Bilişsel Empati; F3 = Bedensel Empati

Şekil 1. Üç faktörlü yapı için ÇBDBEÖ'nün doğrulayıcı faktör analizi modeli

İkinci model denemesinde altı faktörlü yapı oluşturulmuş ve bu model üzerinden yapılan analiz sonuçlarında uyum indekslerinin tam olarak istenilir düzeyde olmadığı görülmüştür (CMIN/DF=2.191, CFI=0.757, GFI=0.854, AGFI=0.844, RMSEA=0.062). Analiz sonucu elde edilen modifikasyon önerileri incelenmiş ve bu öneriler doğrultusunda üçüncü faktördeki 20. ile 30. ve altıncı faktördeki 24. ile 29. maddelerin hataları birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Model

AGFI=0.844, RMSEA=0.062). Analiz sonucu elde edilen modifikasyon önerileri incelenmiş ve bu öneriler doğrultusunda üçüncü faktördeki 20. ile 30. ve altıncı faktördeki 24. ile 29. maddelerin hataları birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Model

F1=Bilişsel-Pozitif Empati; F2=Duygusal-Pozitif Empati; F3=Bedensel-Pozitif Empati;
F4=Bilişsel-Negatif Empati; F5=Duygusal-Negatif Empati; F6=Bedensel-Negatif Empati.

Şekil 2. Altı faktörlü yapı için ÇDBEÖ'nün doğrulayıcı faktör analizi modeli

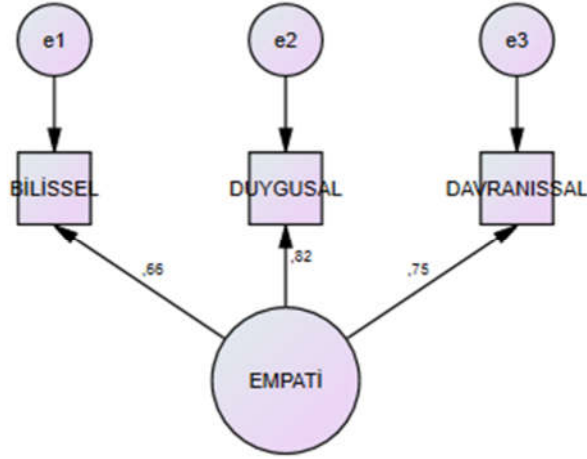
yeniden analize sokulmuş ve elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeye çıktığı görülmüştür (CMIN/DF=1.197, CFI=0.906, GFI=0.898, AGFI=0.903, RMSEA=0.055). Analiz sonuçları Şekil 2'de gösterilmiştir.

Son olarak, üç alt ölçeğin gözlenen değişken olarak alındığı ve gizil değişken olan empatiye bağlandığı ikinci düzey bir yapısal eşitlik modeli de test edilmiş ve sonuçlarda oldukça tatmin edici uyum indeks değerlerine ulaşılmıştır (CMIN/DF=1.428, CFI=0.997, GFI=0.995, AGFI=0.978, RMSEA=0.035). Analiz sonuçları Şekil 3'te gösterilmiştir.

Ölçüt bağıntılı geçerlilik analizi

BDBEÖ'nün ölçüt geçerliliğinin test edilmesi için, ÇEEÖ toplam puanı ve KA-Sİ EEÖ toplam puanı ile korelasyon değerleri incelenmiştir. Sonuçlarda, BDBEÖ toplam puanı ile ÇEEÖ toplam puanı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve orta düzey pozitif bir ilişki olduğu gözlenmiştir ($r=0.48$, $p<0.001$). BDBEÖ toplam puanı ile KA-Sİ EEÖ toplam puanı arasında da istatistiksel olarak anlamlı ve yüksek düzey pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=0.64$, $p<0.001$).

Şekil 3. İkinci düzey yapısal eşitlik modeli

TARTIŞMA

Raine ve Chen⁹ tarafından çocuk ve ergenlerin öz-bildirim yoluyla kendi empati kurma düzeylerini değerlendirebilmeleri için geliştirilmiş olan BDBEÖ, empatinin çok boyutlu yapısını ölçmek için tasarlanmıştır. Bu çalışmanın amacı da, BDBEÖ'nün Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının yapılmasıdır.

Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin verilere bakıldığında, toplam puana ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.84 olarak bulunmuş olup bu değer ölçeğin güvenilirliğini destekler nitelikte olduğu düşünülmüştür. Alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde, üç alt faktörlü form için tüm alt boyutların iç tutarlılık katsayıları 0.70'in üzerinde bulunmuş olup bulgular ölçeğin güvenilir olduğunu göstermiştir. Altı alt boyutlu formda ise, bedensel-pozitif empati ($\alpha=0.64$) ve bedensel-negatif empati ($\alpha=0.60$) dışındaki tüm alt boyutların alfa katsayıları 0.70'in üzerindedir. Bedensel empatiye ilişkin iki alt boyutun Cronbach alfa değerleri ise 0.60-0.70 arasındadır. Pek çok kaynakta, 0.60'ın altındaki değerlerin zayıf iç tutarlılık, 0.60-0.70 arası katsayıların kabul edilebilir²⁷ veya orta düzey güvenilirlik²⁸ olarak değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu iki alt ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir sınırdaki olduğu düşünülmüştür. Ölçeğin güvenilirliği hakkında bilgi veren bir diğer teknik olan eşdeğer yarılar yöntemine ilişkin analiz sonuçları değerlendirildiğinde, tek ve çift sayılı maddelerden elde edilen iki formun arasındaki korelasyonun güçlü olması ($r=0.74$) ve bu katsayı kullanılarak Spearman-Brown formülü üzerinden

yapılan hesaplamada da 0.82'lik bir güvenilirlik katsayısına ulaşılması, ölçeğin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğunu destekleyen bulgularlardır.

Ölçeğin güvenilirliği ve geçerliliğine ilişkin bilgiler vermesi amacıyla yapılan madde analizi ile %27'lik alt-üst grup karşılaştırması sonuçlarında, madde toplam korelasyonlarının tümünün 0.20'den büyük değerler alması olumlu bir nitelik olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, tüm maddelerin ölçeği temsil güçlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu düşünülmüştür. %27'lik alt-üst grup karşılaştırmasında madde ortalama puanları arasındaki farklılıkların tümünün yüksek düzeyde anlamlı ($p<0.001$) olduğu ve maddelerin ayırt ediciliğinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür.

BDBEÖ'nün yapı geçerliliğine ilişkin bilgi edinmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi, hem üçlü, hem de altılı alt ölçek sürümleri için uygulanmıştır.⁹ İlk modelde üç faktörlü bir şablon oluşturulmuş ve AMOS programının önerdiği iyileştirmelerin de yapılmasının ardından, elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeye çıktığı görülmüştür. İkinci modelde ise, özgün ölçeğe uygun altı faktörlü bir yapı çalışılmış ve önerdiği iyileştirmelerin de yapılmasının ardından elde edilen uyum indekslerinin oldukça iyi düzeye çıktığı bulunmuştur. Raine ve Chen⁹ de, üç faktörlüye göre varyansı en iyi açıklayan ve en yüksek uyum indekslerine sahip olan modelin altı faktörlü model olduğunu bildirmişlerdir. Dolayısıyla, bu çalışmanın analiz sonuçları özgün makale ile tutarlı bulunmuştur: Ölçek üç

faktörlü bir yapı olarak kullanılabilir düzeyde yapı geçerliliği verilerine sahip olsa da, altı faktörlü yapının daha güçlü bir yapıya sahip olduğu bulunmuştur. Ek olarak, ölçeğin üç alt boyutunun gizil değişken olarak temel bir empati kavramına yüklenip yüklenmediğine ilişkin yapılan yapısal eşitlik modelinde de uyum indekslerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, bu veri hem ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin önemli bir bulgu olmuş, hem de ölçeğin alt boyut puanları dışında toplam empati puanının da kullanılabileceğini göstermiştir.

Dış ölçüt geçerliliği için, çocuk ve ergenlerde empatik eğilimi ölçmek için kullanılan ve Türkçe standardizasyonları yapılmış iki ölçeğe başvurulmuştur. Sonuçlarda, ÇEEÖ toplam puanıyla ilımlı ve KA-Sİ EEÖ toplam puanıyla güçlü anlamlı pozitif yönde ilişkilere rastlanmıştır. Bu bulgular, BDBEÖ'nün ölçüt geçerliliğini de sağladığını göstermektedir.

Sonuç olarak, kabul edilebilir sayıda ve sosyo-

demografik değişkenler açısından dengeli dağılmış bir araştırma grubundan toplanan veriler ışığında, BDBEÖ'nün Türkçe Formunun çocuk ve ergenlerde empatik eğilimi ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğu saptanmıştır. Herhangi bir kesim noktası belirtilmemiş olup ölçekten alınan yüksek puanlar empatik eğilimin arttığına işaret etmektedir. Bu ölçeğin, empatinin üçüncü bir boyutu olan bedensel (motor) empatiyi ölçebilmesi ve empatinin iki ayrı formu olan pozitif ve negatif duygulara ilişkin beceriler hakkında ayrı ayrı fikir verebilmesi için ulusal literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Empati kavramının, gelişimsel bağlamda normal popülasyon ile yürütülen çalışmalarda veya çocukluk çağı patolojilerine ilişkin müdahale programlarının etkinliğinin incelendiği klinik temelli çalışmalarda sıklıkla seçilen bir değişken olması bakımından, boyutsal anlamda yenilikleri içinde barındıran bu ölçüm aracının klinik literatürde işlevsel bir etki yaratacağı tahmin edilmektedir.

Yazarların katkıları: H.Ş.G.: Konuyu bulma, literatür tarama, verilerin toplanması, makalenin yazımı; E.S.S.T.: Literatür tarama, veri analizi ve yorumlanması, makalenin yazımı; E.G.: Çalışmanın planlanması, makalenin yazımı.

KAYNAKLAR

1. Rogers CR. *Empathic: an unappreciated way of being*. *Couns Psychol* 1975; 5:2-10.
2. Dökmen Ü. *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999.
3. Donahue MC. *Empathy: putting yourself in another person's shoes*. *Curr Health* 1997; 24:22-25.
4. Davis MH. *A multidimensional approach to individual differences in empathy*. *JSAS Cat Select Doc Psychol* 1980; 10:85-86.
5. Blair RJR. *Responding to the emotions of others: dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations*. *Conscious Cogn* 2005; 14:698-718.
6. Decety J, Bartal IBA, Uzefovsky F, Knafno-Noam A. *Empathy as a driver of prosocial behaviour: highly conserved neurobehavioural mechanisms across species*. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci* 2016; 371:1-11.
7. Bryant BK. *An index of empathy for children and adolescents*. *Child Dev* 1982; 53:413-425.
8. Wied MD, Branje SJT, Meeus WHJ. *Empathy and conflict resolutionis friendship relations among adolescents*. *Aggress Behav* 2007; 33:48-55.
9. Raine A, Chen FR. *The cognitive, affective, and somatic empathy scales (CASES) for children*. *J Clin Child Adolesc Psychol* 2018; 47:24-37.
10. Iacoboni M. *Imitation, empathy, and mirror neurons*. *Annu Rev Psychol* 2009; 60:653-670.
11. de Wied M, Gispen-De Wied C, van Boxtel A. *Empathy dysfunction in children and adolescents with disruptive behavior disorders*. *Eur J Pharmacol* 2010; 626:97-103.
12. Cohen D, Strayer J. *Empathy in conduct-disordered and comparison youth*. *Dev Psychol* 1996; 32:988-998.
13. de Kemp RA, Overbeek G, de Wied M, Engels RC, Scholte RH. *Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior*. *J Genet Psychol* 2007; 168:5-18.
14. Lovett BJ, Sheffield RA. *Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: a critical review*. *Clin Psychol Rev* 2007; 27:1-13.
15. Gini G, Albiero P, Benelli B, Altoè G. *Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior?* *Aggress Behav* 2007; 33:467-476.
16. Brewer G, Kerslake J. *Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness*. *Comput Human Behav* 2015; 48: 255-260.
17. Braaten EB, Rosen LA. *Self-regulation of affect in attention deficit-hyperactivity disorder (ADHD) and non-ADHD boys: differences in empathic responding*. *J Consult Clin Psychol* 2000; 68: 313-321.

18. Wehmeier PM, Schacht A, Barkley RA. Social and emotional impairment in children and adolescents with ADHD and the impact on quality of life. *J Adolesc Health* 2010; 46: 209-217.
19. Conway F. Current research and future directions in psychodynamic treatment of ADHD: is empathy the missing link? *J Infant Child Adolesc Psychother* 2015; 14: 280-287.
20. Rehber E, Atıcı M. İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2009; 18: 323-342.
21. Laible DJ, Carlo G, Roesch SC. Pathways to self-esteem in late adolescent: the role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviors. *J Adolesc* 2004; 27: 703-716.
22. Yüksel A. İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin empatik becerileriyle aile işlevleri ve benlik kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2009; 25: 153-165.
23. Görtünca A. Çocuklar ve Ergenler için Empati Ölçeği Türkiye Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.*
24. Kaya A, Siyez DM. KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği geliştirilmesi, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim* 2010; 35: 110-125.
25. Wellman HM. *The child's theory of mind*. Cambridge, MA, US: The MIT Press, 1992.
26. Brislin RW. The wording and translation of research instruments. *WJ Lonner, JW Berry (Ed), Field Methods in Educational Research*, Newbury Park, CA: Sage, 1986, p.137-164.
27. George D, Mallery P. *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, fourth ed.*, Boston: Allyn & Bacon, 2003.
28. Özdamar K. *Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi, 4. Baskı*. Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2002.